

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

*Залєвська-Шишак А. Д.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Данилова О. Є.
Лицей № 144 імені Г. Ващенко, м. Київ.*

ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

В статті проаналізовано перші кроки впровадження споживчої освіти в практику середньої загальноосвітньої школи та на їх основі показано можливі перспективні шляхи формування споживчої компетенції в учнів.

Ключові слова: компетентність, споживча компетентність, раціональна економічна поведінка споживача.

В умовах побудови новітнього ринкового суспільства в Україні більшість людей стикається з проблемою повної відсутності елементарних економічних знань, вмінь та навичок. Саме це і призводить до підриву економічного становища як окремих індивідів, їхніх родин, так і держави в цілому. Тому, щоб утриматись на плаву у бурхливому морі вільних економічних відносин і не опинитись на узбіччі життя, кожна людина повинна мати в своєму активі певний арсенал економічних і, в тому числі, споживчих знань.

Економічна освіта стала сьогодні об'єктивно необхідним елементом загальної культури людини. Головною метою економічної освіти можна вважати формування економічного мислення, а її результатом – економічно обґрунтовану діяльність. Як відомо, саме від свідомого вибору молоді залежить вектор і специфіка усіх суспільних перетворень, що і зумовлює вивчення закономірностей основних процесів та явищ економічного життя суспільства [11].

Система освіти – це особлива сфера суспільної практики. У ній, з одного боку, здійснюється відтворення накопичених у минулому знань та досвіду, а з іншого закладається та визначається вигляд майбутньої життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства взагалі. Освіта – це не тільки культурний і соціальний, а й

економічний чинник. Зв'язок економіки та освіти незаперечний. Сучасна економічна освіта має формувати новий менталітет людини, орієнтованої на ринкову економіку.

Метою статті є спроба авторів проаналізувати перші кроки впровадження споживчої освіти в практику середньої загальноосвітньої школи та на їх основі показати можливі перспективні шляхи формування споживчих компетенцій в учнів.

Економіка, як навчальний предмет у структурі загальної середньої освіти, покликана сформулювати уявлення про одну з найважливіших сфер життя суспільства, стимулювати бажання стати активним суб'єктом економічних відносин, дати розуміння складності і різноманітності економічного життя суспільства, сформулювати усвідомлення необхідності постійного оновлення економічних знань.

Концепція безперервної економічної освіти в Україні передбачає вивчення економіки як базового шкільного предмета, а також обґрунтовує необхідність системного підходу до організації безперервної економічної освіти. Актуальним і нагальним питанням виступає формування споживчої компетентності учнів при отриманні ними початкових економічних знань [8].

Організація системи споживчого виховання і навчання школярів має ґрунтуватися на сучасному законодавстві: Декларації ООН "Керівні принципи для захисту споживачів", Програмі захисту прав споживачів, що розрахована на 2007 – 2013 роки, Законі України "Про захист прав споживачів", Законі України "Про рекламу", Указі Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти" ("Національна доктрина розвитку освіти" 17/04/2002), Постанові президії Академії педагогічних наук України "Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді", Законі України "Про освіту", Резолюції Комітету міністрів Ради Європи "Про освіту споживача у школах".

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, методистів та вчителів-практиків, які займалися вивченням проблеми розробки змісту, методики впровадження споживчої освіти, методів формування споживчих компетенцій в учнів загальноосвітніх навчальних закладів слід назвати О. Овчарук, С. Капіруліну, З. Філончук, Т. Магалецьку, К. Максименко, О. Язвінську, І. Шебулдаєву, І. Архипову (РФ), Л. Крючкову (РФ), Є. Мячину (РФ), А. Фонтанову (РФ), С. Урванцеву (РФ), Н. Берзона (РФ), Т. Степченко (РФ).

У процесі економічної освіти формується економічна культура особистості та мотиви її свідомої, раціональної економічної поведінки. Незаперечним є усвідомлення того, що на етапі трансформаційних перетворень у суспільстві з перехідною економікою існують певні об'єктивні труднощі засвоєння сучасної економічної культури та ринкового мислення [10]. Крім того, ринкові відносини вимагають від людей нового рівня економічних знань та нового стилю економічного мислення [2, 3].

Реальне економічне життя випереджає наші знання у галузі економіки, визначає коло проблем, які потрібно вирішувати вперше, приймаючи оптимальне рішення. Кожна людина, вступаючи в самостійне життя, має знати, що економічні знання пронизують все її буття, визначають і допомагають побудувати раціональну модель поведінки. При чому необхідність та можливість задоволення первинними (їжа, одяг, житло) та вторинними (дозвілля, освіта, безпека) потребами у повсякденному житті також має економічне підґрунтя [4].

Особливе місце на сучасному етапі реформування системи освіти в Україні відводиться економічній освіті молоді. Вивчення економіки допоможе школярам засвоїти її сутність і значення для подальшого дорослого самостійного життя та успіхів у кар'єрі [3]. Економіка є творчою і поведінковою наукою, тому її вивчення сприяє розвитку вмінь осмислювати й систематизувати безліч економічних процесів, відношень, подій, фактів, явищ, спостережень економічного життя, а також вмінню приймати відповідні оптимальні рішення.

Необхідність отримання економічних знань у формуванні світогляду учнів визначається тим, що економіка є відносно самостійною сферою життя суспільства з власними законами, тенденціями, категоріями; економіка взаємопов'язана з усіма сферами життя суспільства; економічні знання мають практичне спрямування і безпосередньо впливають на майбутнє людини [2].

Зі становленням ринкової економіки в Україні все більшої актуальності набувають питання необхідності поінформованості, просвітництва і захисту прав споживачів. Знання прав споживачів дає можливість кожній людині розв'язувати проблему якості промислових товарів, послуг, житла, продуктів харчування, питної води, природи, їх безпеки для здоров'я, допомагає у формуванні цивілізованих ринкових відносин [7].

Розпочинати формування споживчої грамотності необхідно з дитинства. Отримані знання допоможуть учням стати активними і відповідальними громадянами правової держави, виробити свою систему споживчих цінностей. Сформована раціональна споживча поведінка допоможе учням використовувати якісні товари (послуги), цивілізовано розв'язувати конфліктні ситуації, сприятиме збереженню їхнього здоров'я, допоможе усвідомлювати себе повноцінними громадянами України [8].

Економічні рішення можна приймати значно ефективніше, якщо замінити емоційні, неаргументовані твердження об'єктивним, послідовним і обґрунтованим підходом. Це означає, що лише найцікавіші методичні засоби і прийоми дозволять розвинути в учнів основи раціонального (економічного) мислення та закріпити його на рівні економічної поведінки [6, с. 7].

Від якості та осучаснення змісту економічного виховання молодого покоління значною мірою залежить успіх економічних перетворень та добробут суспільства [1]. Серед науковців сучасності існує точка зору, що в основу економічної культури має бути покладена концепція "економічної людини", яка передбачає визначальну роль власного інтересу особистості як мотиву економічної дії, компетентність, раціоналізм, готовність ризикувати та нести особисту відповідальність за свої дії [3, с. 9].

Таким чином, головним завданням економічної освіти сьогодні є формування активних економічних суб'єктів, які здатні впливати на суспільне виробництво на мікрорівні, а також адекватно оцінювати дії держави на макрорівні. Саме ґрунтовні економічні знання забезпечать перехід суспільних відносин на якісно новий рівень розвитку [2, с. 9].

Розбудова громадянського суспільства, важливою умовою існування якого є наявність активного освіченого споживача, неможлива без впровадження в масштабі всієї країни системного комплексного споживчого виховання й навчання в усіх формах і на всіх рівнях загальної середньої освіти. Споживча освіта в Україні є однією

з головних форм пристосування людей до нових швидкозмінних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки [10]. Споживча освіта в середній загальноосвітній школі була започаткована завдяки курсу “Основи споживчих знань”, що був розроблений у 2008 році в рамках партнерства Міністерства освіти та науки України та Програми розвитку ООН. Зараз він викладається більше ніж в 10000 загальноосвітніх навчальних закладах України. Проміжний аналіз стану впровадження споживчої освіти показав, що саме цей курс дає можливість змінити саму парадигму освіти – відійти від традиційних уроків, замінивши їх тренінгами, зустрічами з фахівцями та екскурсіями на підприємства, надати можливість школярам самим особисто прийняти участь в тестуванні товарів та послуг, створювати та захищати власні проекти і бізнес-плани, моделювати проблемні ситуації, співпрацювати з громадськими організаціями.

Таке навчання через діяльність найкраще сприяє соціалізації підростаючого покоління, так як учні реально розуміють практичне спрямування набутих компетенцій, набагато впевненіше починають орієнтуватися на сучасному ринку праці та більш свідомо обирати майбутню професію. Найефективніше впровадження цього курсу відбулося в 9 класах, де “Основи споживчих знань”, як предмет за вибором навчального закладу, вдало доповнив вивчення економічної та соціальної географії та основ правознавства. Споживчу культуру школярам можна прищепити і шляхом введення споживчих знань у загальноосвітні навчальні заклади у вигляді інтегрованої моделі, коли споживчі компетенції формуються в процесі вивчення більшості навчальних предметів – вчителями історії (історія розвитку споживчого руху), біології, хімії, основ безпеки життєдіяльності, географії, економіки (концепція сталого розвитку), правознавства. Велику роль в підвищенні реального живого інтересу школярів до цього курсу вже два роки поспіль відіграє Всеукраїнський конкурс “Молодь тестує якість” на кращу учнівську роботу в рамках впровадження навчального курсу “Основи споживчих знань”, ініційований Спільним проектом Європейського Союзу та Програми розвитку ООН, що проводиться за сприяння Міністерства освіти і науки України.

Партнерами конкурсу є Фонд з питань тестування товарів Stiftung Warentest (Німеччина, Берлін) та Світова федерація споживачів Consumers International (Велика Британія, Лондон) і відповідно переможці конкурсу отримують достойні призи, а це дуже важливо для дітей, свідомість яких сформувалася в умовах становлення ринкової економіки.

Хоча в багатьох навчальних закладах виникає проблема з фахівцем, який буде викладати цей курс. Вчитель географії чи економіки не має достатніх правничих знань, глибоко не володіє економічною термінологією. Це і зумовлює небажання адміністрації середніх загальноосвітніх закладів, особливо в маленьких містечках, впроваджувати активно цей курс, або ж звітувати формально про його впровадження районними та міськими методистами.

На основі всього вищезазначеного можна зробити висновок, що в країні вдалось досягти певних успіхів у впровадженні курсів за вибором “Основи споживчих знань” на всіх ступенях шкільної освіти, проте залишається ще багато невирішених проблем:

1. Вузкопрофільність економічної освіти та невисока активність шкіл по

впровадженню цього спецкурсу у навчальні варіативні плани.

2. Недостатня кількість вчителів економіки, які мають знання змісту предмету на поглибленому рівні та готові вдосконалювати свою правничу компетентність.

3. Недостатня поінформованість учнів, батьків про наявність таких курсів за вибором та його прикладне значення.

4. Відсутність курсів за вибором та факультативів економічного спрямування у школах I-II ступенів.

5. Недостатня матеріальна база (відсутність кабінетів економіки, комп'ютерної техніки), а також недостатнє володіння навичками роботи з електронними засобами навчання не дозволяють ефективно використовувати інформаційні технології в навчальному процесі.

Над темою “Формування екологічної та споживчої компетентності підлітків” вчитель вищої категорії ліцею № 144 ім. Г. Ващенка міста Києва Данилова Оксана Євгенівна працює вже декілька років. Під її керівництвом в ліцеї з 2005 року по 2011 рік реалізовувався проект “Земля – наш спільний дім”, який був направлений на формування екологічного світогляду та екологічної компетентності ліцеїстів. Досягнуті результати проекту підтвердили, що формування екологічної компетенції підлітків та їхнього розуміння сталої моделі розвитку сучасного суспільства необхідно розпочинати з розуміння моделі сталого споживання.

Виходячи з цього, в ліцеї в 2009–2010 н.р. успішно був запроваджений курс “Основи споживчих знань” у 8-9 класах, що доповнив курси правознавства, основ здоров'я, біології, історії та безпеки життєдіяльності. Рік навчання показав, що 8-класники почали усвідомлювати себе не лише як споживачі на рівні родин, але на рівні ліцею та міста. Шляхом рольових ігор на уроках вони змогли зрозуміти реалії ринкових відносин, навчилися орієнтуватися в широкому колі послуг та товарів. У 9 класі споживча освіта орієнтувалася на формування правової культури учнів як споживачів, враховуючи той факт, що вони розпочинають вивчати предмет “Правознавство”. Поєднання цих двох навчальних предметів навчило учнів відстоювати та захищати свою власну громадянську позицію, і хоча вони мали ще початкові споживчі знання, але з великим ентузіазмом брали участь у Всеукраїнському фестивалі “Молодь тестує якість”. Вони навчилися тестувати молочний шоколад та пральні порошки. І хоча не вибороли в конкурсі призових місць, але сам процес тестування показав велике прикладне значення курсу “Основи споживчих знань”. Опанування цього курсу сприяло успішному складанню дев'ятикласниками Державної підсумкової атестації з економічної та соціальної географії України (9 клас).

У 2010–2011 н.р. вчитель економіки та географії О. Є. Данилова разом з аспірантами Київського національного торговельно-економічного університету модернізувала цей курс у “Основи товарознавства з основами споживчих знань” для учнів 10-х класів. Опанування цієї дисципліни дозволило ліцеїстам сформувати високий рівень споживчих компетенцій. Велику роль у продовженні формування споживчої компетентності учнів відіграв і той факт, що в ліцеї разом з Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова проводиться дослідно-експериментальна робота з теми “Взаємодія загальноосвітнього навчального закладу з

удосконалення підготовки майбутніх вчителів технологій (керівник проекту – заступник директора з навчально-виховної роботи І. М. Ліпчанська). Курс технологій доповнюється дисципліною “Товарознавство з основами споживчих знань”. Тому маючи таку всебічну підготовку 15-17 березня 2011 року десятикласники взяли активну участь у конsumerському фестивалі “Час діяти”, який було організовано Київським національним торговельно-економічним університетом. Їхні повідомлення про особисту участь у русі за захист прав споживачів були надруковані в університетському збірнику, а самі учні отримали дипломи за активну участь у фестивалі.

Завершений ліцейний проект “Земля – наш спільний дім”, враховуючи той факт, що за період незалежності нашої держави в ринкових умовах вже сформувалося нове покоління критичних споживачів, переріс в новий, мету і назву якого сформувавши вже самі ліцеїсти – “Я хочу жити в якісному світі”.

Висновки. Сучасному громадянину необхідно не лише мати уявлення про основи споживання, про права споживачів, а отримувати базові знання та вміння застосовувати їх у конкретних нестандартних життєвих ситуаціях. Саме тому основні поняття про споживчі знання, про якість товарів та послуг важливо надавати в рамках шкільного навчання, що сприятиме формуванню основ економічних знань та набуттю важливих життєвих компетентностей. Постійне системне навчання учнів середніх загальноосвітніх шкіл, а через них і їх батькам споживчим знанням, суттєво впливає на формування у населення розумної й адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг.

Отже, в перспективі є надія та сподівання на те, що якщо учні навчатися бути свідомими споживачами, то з часом вони зможуть стати і соціально відповідальними виробниками, роботодавцями та продавцями товарів і послуг, що є вкрай необхідним на етапі формування та розвитку економічного мислення як основної мети економічної освіти в Україні.

Використані джерела:

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економічних дисциплін : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2006. – 708 с.
2. Базилевич В. Д. Зміна базової парадигми економічної освіти – основа забезпечення сучасного рівня підготовки спеціалістів // Вища школа. – № 9. – 2009. – С. 31-35.
3. Базилевич В. Д., Красота О. В. Роздуми про економіку // Країна знань. – № 6(65). – 2009. – С. 30-33.
4. Єценко П. С. Підготовка економістів нової генерації – головне завдання кафедри економічної теорії // КНУ імені Тараса Шевченка. – Вісник Економіка. – Випуск 40. – 1999. – С. 31-37.
5. Огнев'юк В. Економічна освіта в школі // Економіст. – № 1. – 1999. – С. 15.
6. Основи споживчих знань: Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів: 1-12 кл. / Т. В. Гільберг, А. І. Довгань, С. Л. Капіруліна та ін.; за заг. ред. Н. В. Бескової, А. С. Єрохіної, К. О. Максименко, О. В. Овчарук. – К. : Навчальна книга, 2008. – 816 с.
7. Овсяк Н. В. Формування основ економічної компетентності старшокласників у процесі навчання географії та економіки [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук. ; Інститут педагогіки АПН України (Київ). – К. : ІП АПН України, 2011. – 20 с.
8. Салухіна Н., Язвінська О., Баикатова О. Захист прав споживачів : навч. посіб. – К. : МАУП, 2007. – 382 с.

9. Хейне П. Экономический образ мышления : пер. с англ. 5-го изд. – М. : Новости, 1997. – 704 с.
10. Філончук З. В. Формування споживчої культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів : методичний посібник. – Херсон: РПО, 2008. – 38 с.
11. Джон Равен. Компетентность в современном обществе. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

Залевская-Шишак А. Д., Данилова О. Е. Формирование потребительской компетентности учеников старшей школы.

В статье проанализировано первые шаги внедрения потребительского образования в практику средней общеобразовательной школы и на их основании показаны возможные перспективные пути формирования потребительской компетенции у учащихся.

Ключевые слова: компетентность, потребительская компетентность, рациональное потребительское поведение, потребитель.

Zalevska-Shyshak A. D., Danylova O. E. Formation of consumer competence of senior pupils.

The article analyzed the first steps of implementation of consumer education in the practice of secondary school and on their basis show possible ways of creating advanced consumer skills in students.

Keywords: Competence, consumer competence, rational economic behavior of consumer.